

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Μέρος 1ο

Τον Ιούλη του 1974 έγινε στρατιωτικό πραξικόπημα ανατροπής της κυβέρνησης Μακαρίου στην Κύπρο με την αμέριστη συμβολή της στρατιωτικοφασιστικής δικτατορίας της Ελλάδας. Το πραξικόπημα ανατροπής της κυβέρνησης Μακαρίου στην Κύπρο εκδηλώθηκε στις 15 Ιούλη 1974. Στις 20 Ιούλη 1974 οι τουρκικές Ενοπλες Δυνάμεις εισβάλλουν στο νησί, με τον «Αττίλα Α'», και με τον «Αττίλα Β'», που εκδηλώθηκε λίγες μέρες αργότερα, στο διάστημα 14 - 16 Αυγούστου, έθεσαν υπό την κατοχή τους, και διατηρούν έως σήμερα, το 36,3% του κυπριακού εδάφους.

Από τότε μέχρι σήμερα, παρά τα ψηφίσματα του ΟΗΕ του 1977 και 1979, για δίκαιη, βιώσιμη λύση, για Κύπρο ενιαία, ανεξάρτητη, αδέσμευτη, αποστρατιωτικοποίηση, που αναγνώριζαν το πρόβλημα ως διεθνές λόγω στρατιωτικής εισβολής και κατοχής μέρους των εδαφών της από την Τουρκία, το Κυπριακό πρόβλημα παραμένει άλυτο. Πρόσφατα, με αφορμή την εκδήλωση βαθιάς οικονομικής κρίσης στην Κύπρο και την ένταξη της σε καθεστώς μνημονίου, που τσακίζει τους εργαζόμενους σε όλους τους τομείς της ζωής τους, όπως και στην Ελλάδα, επανήλθε στην επιφάνεια, τόσο από την Τουρκία, όσο και από τις ΗΠΑ και άλλες ισχυρές καπιταλιστικές χώρες η προτροπή για γοργή λύση του Κυπριακού ζητήματος. Είχε προηγηθεί, βεβαίως, η συμφωνία με το Ισραήλ για την κυπριακή ΑΟΖ και το ξεκίνημα της άντλησης υδρογονανθράκων. Το ΚΚΕ αμέσως μετά τη συμφωνία της κυπριακής κυβέρνησης με την ΕΕ για ένταξη της Κύπρου σε καθεστώς μνημονίου είχε εκτιμήσει ότι αυτή η κατάσταση θα αξιοποιηθεί για την προώθηση λύσης στο Κυπριακό στην κατεύθυνση ενός νέου «σχεδίου Ανάν», που ουσιαστικά επικύρωνε τη διχοτόμηση της Κύπρου. Πράγματι, όλα τα δημοσιεύματα έως τώρα που κάνουν λόγο για γοργή λύση του Κυπριακού, μιλούν για μια λύση τύπου «Ανάν». Τι ήταν όμως το «σχέδιο Ανάν»;

Το Νοέμβρη του 2002, ο ΓΓ του ΟΗΕ, **Κόφι Ανάν**, παρουσίασε το πρώτο «σχέδιό του» για την «επίλυση» του Κυπριακού ζητήματος, που έκτοτε πήρε και το όνομά του, «σχέδιο Ανάν». Το τελικό σχέδιο, ήταν το πέμπτο, που θα εγκρινόταν σε δημοψήφισμα τον Απρίλη του 2004, δε διέφερε ουσιαστικά από το πρώτο. Ήταν σχέδιο εφαρμογής τετελεσμένων μετά την εισβολή και κατοχή, δηλαδή διχοτομικό. Από την πρώτη στιγμή ήταν φανερό σε κάθε αντικειμενικό παρατηρητή ότι συντάχθηκε καθ' υπόδειξη των Αμερικανών και Ευρωπαίων ιμπεριαλιστών, προκειμένου να κλείσουν την «εκκρεμότητα». Και, μάλιστα, κατά τρόπο που να ικανοποιεί απόλυτα τα συμφέροντά τους.

Το σχέδιο ήταν άδικο για τους Ελληνοκύπριους. Δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες δεν γύριζαν στα σπίτια τους, ούτε αποζημιώνονταν για τις καταπατημένες περιουσίες τους. Δεκάδες χιλιάδες έποικοι παρέμεναν αφέντες σε ξένο τόπο. Η ΕΕ το αποδέχτηκε. Ο τουρκικός στρατός εξασφάλισε την εσαεί παρουσία του στο νησί και το δικαίωμα επέμβασής του στο «νότο» αν το έκρινε απαραίτητο.

Το σχέδιο, όμως, ήταν άδικο και για τους Τουρκοκύπριους, καθώς δημιουργούσε ένα κρατίδιο - προτεκτοράτο.

«Το σχέδιο δε συγκροτεί διζωνική δικοινοτική Ομοσπονδία, όπως ήταν η κοινώς αποδεκτή θέση απ' όλα σχεδόν τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Αντίθετα, συγκροτεί ένα διεθνές προτεκτοράτο στο δρόμο του πετρελαίου, στη Μεσόγειο προς τη Μέση Ανατολή, χειρότερο και από αυτά που έχουν δημιουργήσει οι Αμερικανοί και οι Ευρωπαίοι ιμπεριαλιστές στη Βοσνία και στο Κοσσυφοπέδιο. Ενα προτεκτοράτο τριχοτομημένο. Απ' τη μια πλευρά το ελληνοκυπριακό και απ' την άλλη πλευρά το τουρκοκυπριακό κράτος, που είναι διακριτά καθορισμένα με σοβαρές κυριαρχίες έναντι της κεντρικής διοίκησης και του "κοινού κράτους".

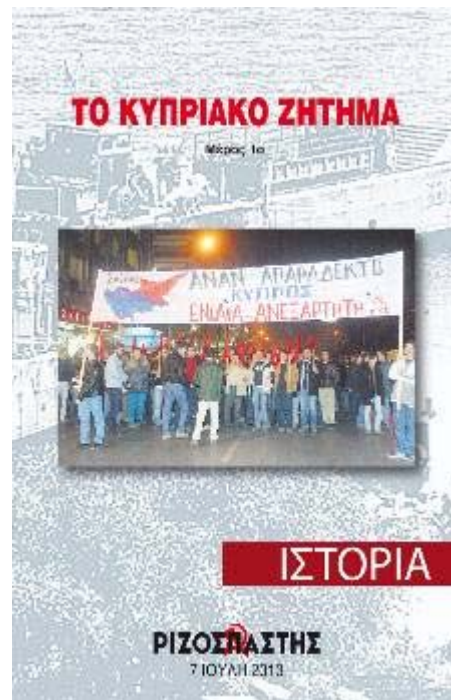
Το "σχέδιο Ανάν" δέχεται και κατοχυρώνει το απαράδεκτο καθεστώς των εγγυητριών δυνάμεων (Ελλάδα, Τουρκία, Μ. Βρετανία), δηλαδή το καθεστώς των συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου (1959), προσαρμοσμένο σε αυτό. Που σημαίνει ότι πάνω από την κεντρική διοίκηση υπάρχουν τρεις δυνάμεις, οι οποίες μάλιστα έχουν και δικαίωμα μονομερούς επέμβασης, στρατιωτικής και κάθε άλλης μορφής. Ως επιστέγασμα καθιερώνεται **το Ανώτατο Δικαστήριο που θα αποφασίζει για όποιες διαφορές προκύπτουν ανάμεσα στα τρία κρατικά όργανα και που θα απαρτίζεται και από τρεις μη Κυπρίους.** Οικοδομείται δηλαδή ένα "κράτος" πρωτοφανές στα χρονικά της πολιτικής ιστορίας.

Αλλά υπάρχει ένα ακόμα σοβαρότατο πρόβλημα: **Είναι το καθεστώς των βρετανικών βάσεων στο νησί, οι οποίες διατηρούνται και κατοχυρώνονται με το "σχέδιο Ανάν" και αποτελούν κράτος εν κράτει.** Πρόκειται για βάσεις κατασκοπευτικού χαρακτήρα, με καθεστώς κατοχυρωμένο στις συμφωνίες του 1959. Αυτό όχι μόνο δεν τροποποιείται, αλλά και ενισχύεται...

Έχουν μεγάλες ευθύνες το ΠΑΣΟΚ, η ΝΔ και ο ΣΥΝ, γιατί έκρυψαν από το λαό την αλήθεια, ωραιοποίησαν την κατάσταση. Συνέβαλαν στην αποδιεθνοποίηση του ζητήματος, στον εγκλωβισμό του στις συμπληγάδες των ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών.

Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, ιδιαίτερα, έσπευσε να τοποθετηθεί πρώτη υπέρ του "σχεδίου Ανάν" και έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην άσκηση πιέσεων και εκβιασμών στην κυπριακή ηγεσία και στο λαό της Κύπρου...

Ο ΣΥΝ αποδέχτηκε το "σχέδιο Ανάν" ως βάση για συζήτηση. Για μια ακόμη φορά απέδειξε ότι με τις θέσεις και την πρακτική

του αποπροσανατολίζει το λαό. Η τοποθέτησή του για το Κυπριακό έδωσε χέρι βοήθειας στην ιμπεριαλιστική επιδίωξη. Ο ΣΥΝ αναγορεύει και τώρα την ΕΕ σε εγγύηση και παράγοντα δίκαιης λύσης του Κυπριακού, ενώ κατήγγειλε σε όλους τους τόνους το ΚΚΕ - που αντιτάχθηκε στο "σχέδιο Ανάν" και στη διχοτόμηση της Κύπρου - για "απομονωτισμό" και "εθνικισμό"!

Το ΚΚΕ θα συνεχίσει τη σταθερή και πάγια αλληλεγγύη του στην εργατική τάξη και στα άλλα λαϊκά στρώματα ολόκληρης της Κύπρου και μετά τα δημοψηφίσματα και θα κάνει ό,τι μπορεί για να εκφραστεί ευρύτερα η συμπαράσταση των εργαζομένων στον κυπριακό λαό. Καλεί τους Έλληνες εργαζόμενους να αντιταχθούν αποφασιστικά στα ιμπεριαλιστικά σχέδια» **(Ανακοίνωση της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ριζοσπάστης», 20/4/2004).**

Το ΚΚΕ ήταν το μοναδικό κόμμα στην Ελλάδα που αντιτάχθηκε με όλες του τις δυνάμεις στο συγκεκριμένο ιμπεριαλιστικό σχέδιο, και συνεχίζει και σήμερα την αλληλεγγύη του στο λαό ολόκληρης της Κύπρου για δίκαιη και βιώσιμη λύση.

Βεβαίως, για το «σχέδιο Ανάν» έγινε δημοψήφισμα στην Κύπρο το 2004 και ο κυπριακός λαός με συντριπτική πλειοψηφία το απέρριψε, απορρίπτοντας και τα σχέδια διχοτόμησης της Κύπρου.

Είναι γνωστό πως ολόκληρη η ιστορία του Κυπριακού ζητήματος δεν είναι τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο από τις επιδιώξεις των ισχυρών καπιταλιστικών κρατών να εντάξουν το νησί στα γενικότερα γεωστρατηγικά τους σχέδια στη Μεσόγειο, στη Μέση και την Εγγύς Ανατολή. Ετσι, η επιδίωξη διχοτόμησης του νησιού, με την αναγνώριση στην ουσία των αποτελεσμάτων που δημιούργησε η εισβολή του «Ατίλα» το 1974, είναι απόρροια μιας μακρόχρονης προσπάθειας ένταξης της Κύπρου σ' αυτά τα σχέδια. Η επιδίωξη των ισχυρών καπιταλιστικών κρατών και οργανισμών, ιδιαίτερα των ΗΠΑ, του ΝΑΤΟ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γι' αυτή τη διχοτομική λύση, διαπλέκεται οργανικά με αυτές τις γεωστρατηγικές νοησίες περιοχές και τα πετρέλαια. Σ' αυτό στόχευαν και το διχοτομικό «σχέδιο Ανάν» που απέρριψε ο κυπριακός λαός. Ιστορικά, τα ισχυρά καπιταλιστικά κράτη ενέτασαν τη λύση του Κυπριακού, από την εποχή του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του κυπριακού λαού ενάντια στους Βρετανούς αποικιοκράτες, σ' αυτούς τους σχεδιασμούς και τη δράση της ιμπεριαλιστικής τάξης πραγμάτων. Και σ' αυτή την υπόθεση ενεργητικό ρόλο διαδραματίζουν και οι αστικές κυβερνήσεις, οι κυρίαρχες τάξεις Ελλάδας και Τουρκίας. Σχετικά με όλα αυτά δημοσιεύουμε ιστορικά ζητήματα για την εξέλιξη του Κυπριακού, από την περίοδο αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι και τη δικτατορία στην Ελλάδα, στο ένθετο Ιστορία του «Ριζοσπάστη». Η δημοσίευση γίνεται από το «Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ, τόμος Β' 1949 - 1968». Η δημοσίευση θα γίνει σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος στο σημερινό ένθετο, το δεύτερο μέρος στο ένθετο της επόμενης Κυριακής.

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Το δημοψήφισμα στην Κύπρο. Η πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων

Από τις αρχές της δεκαετίας 1950 το Κυπριακό¹ συνδέθηκε άμεσα με την εξωτερική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων και γρήγορα αποτέλεσε παράγοντα επίδρασης στις εσωτερικές εξελίξεις της Ελλάδας.

Η πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων κυμάνθηκε άλλοτε στη θέση για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα ή στη θέση της αυτοδιάθεσης που εμπεριείχε το στόχο της ένωσης, άλλοτε στη γραμμή της λεγόμενης δεσμευμένης ανεξαρτησίας της Κύπρου (όπως αυτή εκφράστηκε με τις Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου) και άλλοτε στην ένωση με ανταλλάγματα προς την Τουρκία, που εξ αντικειμένου εμπεριείχε το στοιχείο της διχοτόμησης ή και της διπλής ένωσης.

Μπαίνοντας στη δεκαετία του 1950, η ελληνική αστική τάξη και τα κόμματά της είδαν αρχικά την αναζωπύρωση του Κυπριακού σαν επικίνδυνο φορτίο για την Ελλάδα. Η τέτοια στάση της ελληνικής αστικής τάξης εξηγείται από το γεγονός ότι είχε να λύσει πολλά ζητήματα μετά από τον ένοπλο αγώνα 1946 - 1949 και επιπλέον από το ότι η στρατηγική της στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στις ΗΠΑ, τον πιο στενό σύμμαχό της διεθνώς, αλλά και στη Βρετανία.

Χαρακτηριστική της στάσης που κρατούσαν αρχικά οι ελληνικές κυβερνήσεις ήταν η απάντηση του αντιπροέδρου της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου (4.4.1950) στο αίτημα του δημάρχου Λευκωσίας να αξιοποιήσει η ελληνική κυβέρνηση τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος που διεξήχθη στην Κύπρο στις 15.1.1950:

«Η Ελλάς σήμερα αναπνέει με δύο πνεύμονας, του μεν αγγλικού, του δε αμερικανικού και, δι' αυτό, δεν μπορεί, λόγω του Κυπριακού, να πάθη ασφυξίαν...»².

Γι' αυτό και μέχρι το 1954 η κυβέρνηση Σοφοκλή Βενιζέλου αρχικά, ο συνασπισμός ΕΠΕΚ - Φιλελευθέρων που την διαδέχτηκε, αλλά και η κυβέρνηση Παπάγου στη συνέχεια, αρνούσαν να διεθνοποιήσουν το Κυπριακό. Κινούνταν όπως υποδείκνυαν και οι ΗΠΑ, να παραμείνει το πρόβλημα στο πλαίσιο της ελληνοβρετανικής συμμαχίας. Πιέζαν, διά της διπλωματικής οδού, να υπάρξει έστω μια υπόσχεση της Μ. Βρετανίας για τη μελλοντική αυτοδιάθεση της Κύπρου, υποσχόμενοι την εξασφάλιση των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο «και ίσως αλλαχού της ελληνικής επικρατείας»³. Ο Ν. Πλαστήρας ήταν ξεκάθαρος σε αυτό το θέμα ακόμα και κατά τη συνάντησή του με την αντιπροσωπεία της Εθναρχίας που τον επισκέφτηκε μετά από το δημοψήφισμα στην Κύπρο (Απρίλης 1950). Δήλωσε:

«Η κυβέρνηση εκφράζει την ελπίδα της ικανοποίησης του πανελληνίου πόθου εντός των πλαισίων της αγγλοελληνικής φιλίας, την οποίαν επιθυμεί αδιατάρακτον»⁴.

Οι παράγοντες που επέβαλαν στη συνέχεια την ένταξη του Κυπριακού στην ελληνική εξωτερική πολιτική ήταν οι ακόλουθοι:

- Η επιδίωξη της ελληνοκυπριακής αστικής τάξης στην Κύπρο να αποτινάξει τον αγγλόζικο αποικιακό ζυγό και να ενωθεί η Κύπρος με την Ελλάδα. Ταυτόχρονα με την πίεση από την πάλη του κυπριακού ελληνισμού, ασκούσε πίεση και η πάλη του ελληνικού λαού, τις αντιιμπεριαλιστικές διαθέσεις του οποίου όξυναν οι θηριωδίες των Αγγλίζων στην Κύπρο.
- Η εντεινόμενη παρέμβαση στην Κύπρο των τουρκικών κυβερνήσεων, την οποία ευνοούσε η Βρετανία.

Το ΑΚΕΛ⁵, αντιμετωπίζοντας τη σθεναρή άρνηση της αντικομμουνιστικής Εθναρχίας για ενωτικό απελευθερωτικό αγώνα, ανέλαβε την πρωτοβουλία συλλογής υπογραφών και προκήρυξης δημοψηφίσματος για την αυτοδιάθεση της Κύπρου, που προβλεπόταν να γίνει το Δεκέμβρη του 1949⁶. Η Εθναρχία προκήρυξε παρόμοιο δημοψήφισμα για το Γενάρη του 1950, με

αίτημα την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Το ΑΚΕΛ, εκτιμώντας ότι η ενιαία δράση μπορούσε να είναι πολύ πιο αποτελεσματική, παραιτήθηκε από τη δική του πολιτική θέση και πρωτοβουλία, στηρίζοντας τις αντίστοιχες της Εθναρχίας.

Το δημοψήφισμα έγινε με τη μορφή της συλλογής υπογραφών και συγκέντρωσε υπέρ του αιτήματος της ένωσης το 95,7% των Ελληνοκυπρίων⁷.

Τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος κοινοποιήθηκαν στις κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Μ. Βρετανίας, καθώς και στον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ.

Η στάση της βρετανικής κυβέρνησης ήταν αρνητική, όπως ήταν αρνητική και στις ανάλογες κινήσεις και προτάσεις που έγιναν στη συνέχεια από την κυβέρνηση Παπάγου.

Για μια ακόμα φορά έγινε φανερό ότι η Βρετανία δεν ήταν δυνατό να συναινέσει στην ένωση, υπερασπίζοντας τις θέσεις της στην Ανατολική Μεσόγειο. Στο πλαίσιο αυτό, όπως επιβεβαιώθηκε με δραματικό τρόπο λίγο αργότερα, όξυνε με προβοκάτσιες τις ελληνοτουρκικές αντιθέσεις, δημιουργώντας βαθιά ρήξη ανάμεσα στους Τουρκοκυπρίους και τους Ελληνοκυπρίους.

Στον αντίποδα της αντίληψης ότι το Κυπριακό αποτελεί «ελληνοβρετανική υπόθεση» βρίσκονταν οι πρωτοβουλίες του Εθνικού Απελευθερωτικού Συνασπισμού (ΕΑΣ)⁸. Ξεκίνησαν την ίδια περίοδο (Μάης 1950) με την αποστολή «Εθνικής Λαϊκής Πρεσβείας» στο εξωτερικό, για τη διαφώτιση της διεθνούς κοινής γνώμης σχετικά με την πάλη του κυπριακού λαού για αυτοδιάθεση. Η επιτυχία της αποστολής της Πρεσβείας φαίνεται ότι ανησύχησε την ελληνική κυβέρνηση, η οποία και δεν της χορήγησε βίζα εισόδου στην Ελλάδα (το ίδιο συνέβη και στις ΗΠΑ). Ακόμα πιο καθαρά αυτή η ανησυχία εκφράστηκε από τις στήλες των Ελληνικών Χρονικών (21.5.1950):

«Ποία θα είναι η στάσις της ελληνικής κυβερνήσεως όταν οι κύπριοι κομμουνιστάι θα επιτύχουν από την Σοβιετικήν Κυβέρνησιν να φέρη ενώπιον του ΟΗΕ το Κυπριακόν; Τι να κάμη; Να καταψηφίση; Να υπερασπίση την σοβιετικήν πρότασιν; Και εις την πρώτην και εις την δευτέραν περιπτώσιν η Ελλάς θα διασυρθή»⁹.

Το Σεπτέμβρη του 1950 αντιπροσωπεία της Εθναρχίας ταξίδεψε στην Ουάσιγκτον και στη Ν. Υόρκη για να γνωστοποιήσει τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος στην κυβέρνηση των ΗΠΑ και στον ΟΗΕ. Προβάλλοντας τον «κομμουνιστικό κίνδυνο», τόνιζε ανάμεσα σε άλλα στο υπόμνημα που επέδωσε στην αμερικανική κυβέρνηση:

«Η μη πραγματοποίησης της δικαίας αξιώσεως του κυπριακού λαού θα επέτρεπεν εις τους Κομμουνιστάς να εκμεταλλευθούν το ζήτημα τούτο, όχι μόνον εν Κύπρω και Ελλάδι, αλλά και διεθνώς επίσης. Τίποτε δεν θ' απέβαινε περισσότερον εξυηρητικόν της υποθέσεως του Κομμουνισμού από την υπό της Μεγάλης Βρετανίας συνέχισιν της κατακρατήσεως της Κύπρου»¹⁰.

Η αντιπροσωπεία απέφυγε να συναντηθεί στη Ν. Υόρκη με τους αντιπροσώπους των σοσιαλιστικών κρατών.

Οι θέσεις του ΚΚΕ για το Κυπριακό

Στα χρόνια του ένοπλου αγώνα 1946-1949, το ΚΚΕ πρόβαλλε το σύνθημα «Λεύτερη Κύπρος στη Λεύτερη Ελλάδα».

Στις 27/6/1950 μεταδόθηκε από το Ραδιοφωνικό Σταθμό «Ελευθερη Ελλάδα» μήνυμα του Ν. Ζαχαριάδη με τίτλο «Οι Έλληνες πατριώτες και η Ένωση με την Κύπρο». Το μήνυμα ανέφερε ότι «το παγκύπριο δημοψήφισμα υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα ξαναέβαλε στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα αυτό που συγκινεί κατάβαθα την κάθε ελληνική ψυχή».

Το μήνυμα τόνιζε:

«Εκείνο, λοιπόν, που πρώτα απ' όλα σήμερα χρειάζεται στην Ελλάδα είναι οι λαϊκές οργανώσεις και τα δημοκρατικά κόμματα όχι μόνο να πάρουν ξεκάθαρη θέση στο ζήτημα της ένωσης, μα και να προχωρήσουν στην ενιαία, με τις λαϊκές οργανώσεις της Κύπρου, εμφάνιση και εκδήλωση του αγώνα για την ένωση. Να προχωρήσουν (...) στην οργάνωση της πάλης του λαού της Ελλάδας για την ένωση, πάλης που είναι ένα κομμάτι του αγώνα μας για τη λευτεριά και ανεξαρτησία της Ελλάδας, μια και εχθρός, ο καταχτητής είναι ο ίδιος, οι αμερικανοάγγλοι ιμπεριαλιστές και τα τσιράκια οι λακέδες που δουλεύουν στ' αφεντικά αυτά είναι επίσης οι ίδιοι μοναρχοφασίστες.

(...) Η συγκέντρωση στον Παναθηναϊκό πρέπει να είναι ένας μεγαλειώδης παλλαϊκός συναγερμός με ένα επιβλητικό σύνθημα: ΕΝΩΣΗ! Κάτω οι κατακτητές! Κάτω οι διασπαστές (...) Φυσικά, δεν πρέπει ούτε λεπτό να ξεχνάμε ότι στο πρόσωπο του Πλαστήρα και Παπαντρέα, του Τσαλδάρη και Σπυρίδωνα, του Παύλου και Παπάγου, του Βενιζέλου και Τσουδερού, που όλοι τους όπως και ολόκληρη η μοναρχοφασιστική μαφία είναι φασουλήδες των αγγλοαμερικάνων, ότι στο πρόσωπο πολλών διασπαστών από την Κύπρο, η Ένωση έχει εχθρούς»¹¹.

Το Νοέμβρη του 1951 οι θέσεις του ΚΚΕ εκφράστηκαν στο περιοδικό «Νέος Κόσμος» με το άρθρο «Η Πάλη του Κυπριακού Λαού για τη Λευτεριά και την Ειρήνη»¹². Το άρθρο έπαιρνε θέση υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα ακόμα και στις συνθήκες της «αμερικανοκρατίας». Έκανε εκτενή ιστορική ανασκόπηση της δράσης του ΚΚ Κύπρου και του ΑΚΕΛ ως τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια και εκτιμούσε την τότε δράση του ΑΚΕΛ:

«...Με βάση την ταχτική του ενιαίου εθνικού μετώπου για την Ένωση με την Ελλάδα, το ΑΚΕΛ συνενώνει όλες τις εθνικές δυνάμεις στην πάλη ενάντια στον ιμπεριαλισμό (...) Αποσπά την πρωτοβουλία απ' την αστοισφιλικάδικη ηγεσία, τη λεγόμενη "εθναρχία", και προωθεί έτσι την εργατική τάξη επικεφαλής του εθνικού απελευθερωτικού μετώπου.

(...) Το λαϊκό κίνημα στην Κύπρο είχε αναμφισβήτητα επιτυχίες και ιδιαίτερα μετά το 6ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ στα 1949, που διόρθωσε το λάθος της "αυτοκυβέρνησης"¹³. (...) Λείπει από το ΑΚΕΛ η σαφήνεια και η καθαρότητα στη στρατηγική και την ταχτική του κόμματος, που εκφράζεται στο σύνθημα της Ένωσης (...)

(...) Η λύση του εθνικού δεν είναι ζήτημα συντάγματος, αλλά βασικό ζήτημα μαζικής, λαϊκής, επαναστατικής πάλης.

Η βαθύτερη κοινωνική ουσία του εθνικού ζητήματος στο ιμπεριαλιστικό σύστημα είναι η πάλη της αγροτιάς για τη γη και το ξεσκάβωμα (...)

(...) Οι γνώμες που διατυπώνονται ότι η Ένωση με τη μοναρχοφασιστική Ελλάδα δεν πρόκειται να αλλάξει τίποτα για τον

κυπριακό λαό, αφού και η Ελλάδα βρίσκεται κάτω από αμερικάνικη ιμπεριαλιστική κατοχή, δεν είναι και τόσο (...) σωστές. Γιατί με την Ένωση θα έχουμε συγκέντρωση των δυνάμεων του λαού Κύπρου και Ελλάδας και συνεπώς ο αγώνας ενάντια στην αμερικανοκρατία και το μοναρχοφασισμό θα ενισχυθεί με τις ενωμένες δυνάμεις του λαού και θα είναι πιο αποτελεσματικός. Χωρισμένοι οι λαοί μας είναι πιο αδύνατοι (...)

(...) Κινητήριες δυνάμεις της εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης στην Κύπρο είναι οι έλληνες και τούρκοι εργάτες και αγρότες, η φτωχολογιά των πόλεων, οι τίμιοι διανοούμενοι ενωμένοι σ' ένα εθνικό δημοκρατικό μέτωπο με την καθοδήγηση του ΑΚΕΛ (...). Στο εθνικό αυτό δημοκρατικό μέτωπο πρέπει να μπουν και όλα τα τίμια και πατριωτικά στοιχεία από τον κλήρο, την μισοαστική και αστική τάξη. Το εθνικό δημοκρατικό μέτωπο πρέπει να αγκαλιάζει όλο το λαό της Κύπρου, έλληνες και τούρκους (...). Η αρχιεπισκοπή της Κύπρου μαζί με όλους τους άλλους αντιδραστικούς πολιτικούς αντιπροσωπεύει ουσιαστικά την πολιτική ηγεσία των εύπορων τάξεων (...) των τσιφλικιάδων και των μεγαλοαστών. Είναι ο εκπρόσωπος του μοναρχοφασισμού στο νησί και παίζει το ρόλο του πράχτορα του ιμπεριαλισμού».

Αργότερα (1956) το ΚΚΕ σωστά εγκατέλειψε το σύνθημα της ένωσης και υιοθέτησε το σύνθημα της αυτοδιάθεσης της Κύπρου. Ωστόσο, η αυτοδιάθεση και άλλοτε η ανεξαρτησία περιέχονταν στην επίσημη κομματική τοποθέτηση για πολλά χρόνια, με τη διευκρίνιση ότι η έννοια της ανεξαρτησίας δεν απέκλειε το ενδεχόμενο της ένωσης.

Το Κυπριακό στον ΟΗΕ

Ο νέος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Γ', ικανός αστός πολιτικός και δεδηλωμένος αντικομμουνιστής, μετά από την ενθρόνισή του στις 20.10.1950 κινήθηκε πολύ δραστήρια και με διπλωματικές κινήσεις και πιέσεις στην ελληνική κυβέρνηση για προσφυγή στον ΟΗΕ. Ο Μακάριος ακολούθησε σταθερά πολιτική διεθνοποίησης του Κυπριακού. Αντίθετα, οι ελληνικές κυβερνήσεις άλλοτε επέλεγαν την τακτική των διαπραγματεύσεων Ελλάδας - Τουρκίας, άλλοτε των ενδοκοινοτικών συνομιλιών υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και άλλοτε την προσφυγή στον ΟΗΕ.

Στις 25.4.1952 έγινε στη Λευκωσία με πρωτοβουλία του Μακάριου η Α' Παγκύπρια Εθνοσυνέλευση, η οποία ενέκρινε ψήφισμα που ζητούσε την ένωση με την Ελλάδα. Ομως, ο Μακάριος απέκλεισε από τη συνέλευση τόσο το ΑΚΕΛ όσο και τις μαζικές οργανώσεις που αυτό επηρέαζε. Η στάση του ήταν ταξικά συνεπής και βεβαίως χαρακτηριζόταν από αντιφάσεις παρόμοιες με αυτές που εμφανίζονταν σε όλα τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στα οποία ηγέτης ήταν η αστική τάξη: Αποδυνάμωνε τη λαϊκή βάση της, ακριβώς γιατί ήταν ο ταξικός της αντίπαλος.

Στις 10.8.1953 ο Μακάριος απέστειλε αίτηση στον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, με την οποία ζητούσε να τεθεί το Κυπριακό στη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού. Στις αρχές του Σεπτεμβρίου απηύθυνε έκκληση στον Παπάγο, ζητώντας από την ελληνική κυβέρνηση να υιοθετήσει την αίτησή του προς τον ΟΗΕ.

Ο Παπάγος, που πριν αναλάβει την κυβερνητική εξουσία μιλούσε για διεθνοποίηση του Κυπριακού, μετά από την ανάληψη της πρωθυπουργίας δίσταζε να προχωρήσει σε προσφυγή στον ΟΗΕ. Τελικά η κυβέρνηση Παπάγου κατέθεσε προσφυγή στον ΟΗΕ στις 20.8.1954.

Την ίδια μέρα στην Αθήνα έγινε μεγάλο συλλαλητήριο για την ένωση της Κύπρου και ενάντια στη Βρετανία. Όταν οι διαδηλωτές κινήθηκαν προς τη βρετανική πρεσβεία, αντιμετωπίστηκαν από ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις που προσπάθησαν να τους αναχαιτίσουν με κλομπ και πυροσβεστικές αντλίες. Οι συγκρούσεις στους κεντρικούς δρόμους της Αθήνας είχαν αρκετούς τραυματίες, αστυνομικούς και διαδηλωτές, ενώ έγιναν 40 συλλήψεις διαδηλωτών. Το ΚΚΕ στήριξε τις λαϊκές κινητοποιήσεις.

Η προσφυγή ζητούσε από τον ΟΗΕ να επιτρέψει στον πληθυσμό της Κύπρου να αποφασίσει ο ίδιος για το μέλλον του με πλήρη ελευθερία και υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών.

Στις 23.9.1954 η Γενική Επιτροπή της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, με ψήφους 9 υπέρ, 3 κατά και 4 αποχές, αποφάσισε να εγγράψει το Κυπριακό στην ημερήσια διάταξη της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού. Υπέρ της εγγραφής ψήφισαν η ΕΣΣΔ, η Κίνα, η Συρία, η Ισλανδία (μόνη από όλα τα κράτη - μέλη του ΝΑΤΟ), η Κούβα, ο Ισημερινός, η Τσεχοσλοβακία, η Βιρμανία και το Σιάμ (Ταϊλάνδη). Κατά ψήφισαν η Μεγάλη Βρετανία, η Αυστραλία και η Γαλλία. Οι ΗΠΑ δε συμμετείχαν στην ψηφοφορία. Την άλλη μέρα, η Γενική Συνέλευση επικύρωσε την εγγραφή με 30 ψήφους υπέρ, 19 κατά και 11 αποχές (των ΗΠΑ και 10 ακόμα κρατών).

Όταν άρχισε η συζήτηση στην Πολιτική Επιτροπή (14.12.1954), παρουσιάστηκε η νεοζηλανδική αντιπροσωπεία με πρόταση να διακοπεί κάθε συζήτηση για το Κυπριακό. Ο Αμερικανός αντιπρόσωπος συμφώνησε, ενώ ο Σοβιετικός ζήτησε να ψηφιστεί το ελληνικό σχέδιο. Υστερα από παρασκηνιακές διαπραγματεύσεις, η νεοζηλανδική πρόταση έγινε αποδεκτή και από την ελληνική αντιπροσωπεία και εγκρίθηκε τροποποιημένη με 49 ψήφους υπέρ και 11 αποχές, σύμφωνα με ένα σχέδιο της Κολομβίας και του Σαλβαδόρ. Η τελική πρόταση είχε ως εξής:

«Η Γενική Συνέλευση, θεωρούσα ότι, προς το παρόν, δεν φαίνεται σκόπιμο να υιοθετηθεί μια λύση επί του Κυπριακού, αποφασίζει να μην ασχοληθεί περαιτέρω με το θέμα εφαρμογής, υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, της αρχής της ισότητας των δικαιωμάτων και της αυτοδιαθέσεως των λαών εις τον πληθυσμόν της Κύπρου»¹⁴.

Στις 17 Δεκέμβρη η πρόταση ψηφίστηκε (και από την ελληνική αντιπροσωπεία) με 50 ψήφους υπέρ και 8 αποχές. Καθώς αυτή η απόφαση σήμαινε ουσιαστικά απόρριψη της αρχικής ελληνικής προσφυγής, με την έγκριση όμως και της ελληνικής πλευράς, τα σοσιαλιστικά κράτη επέλεξαν την αποχή.

Μετά από την καταψήφιση επί της ουσίας, πραγματοποιήθηκαν διαδηλώσεις στην Αθήνα και στη Λευκωσία. Στην Αθήνα έγινε παμποιπητική συγκέντρωση και πορεία που κατέληξε σε σφοδρές συγκρούσεις με τις δυνάμεις καταστολής. Ο επίσημος απολογισμός των συγκρούσεων ανέφερε 38 τραυματίες φοιτητές και 24 αστυφύλακες και αξιωματικούς.

Μεγάλη φοιτητική συγκέντρωση με αρκετούς τραυματίες έγινε και στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, καθώς και σε άλλες επαρχιακές πόλεις (Νάουσα, Δράμα, Αλεξανδρούπολη, Πάτρα, Χανιά κ.ά.).

Στις 18.12.1954 οι εργατικές οργανώσεις της Κύπρου κήρυξαν 24ωρη απεργία ενάντια στην απόφαση του ΟΗΕ. Στη Λευκωσία, στη Λεμεσό και σε άλλες πόλεις διοργανώθηκαν μαχητικές διαδηλώσεις κατά του βρετανικού και αμερικανικού ιμπεριαλισμού. Στη Λεμεσό και τη Λευκωσία τα βρετανικά στρατιωτικά τμήματα και η αστυνομία πυροβόλησαν και τραυμάτισαν 33 διαδηλωτές, ενώ συνέλαβαν 37 άλλους. Την επόμενη μέρα ο Αγγλος διοικητής της Λευκωσίας απαγόρευσε κάθε εκδήλωση και ανακοίνωσε ότι διέταξε την αστυνομία να πυροβολεί οποιονδήποτε παραβιάσει τη «δημόσια τάξη».

Στις κινητοποιήσεις της 18ης Δεκέμβρη ακούστηκαν και τα πρώτα προβοκατόρικά εθνικιστικά συνθήματα ενάντια στους Τουρκοκυπρίους, τα οποία καταδικάστηκαν από τη Β' Ολομέλεια της ΚΕ του ΑΚΕΛ (17-18.1.1955). Η Ολομέλεια κάλεσε σε κοινό αγώνα Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους:

«Το κόμμα μας καταδικάζει τον οικονομικό πόλεμο ή οποιαδήποτε προστριβή ή ρήξη μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων της Κύπρου (...) Στους Τούρκους της Κύπρου οι Έλληνες πρέπει να τείνουν πάντα το χέρι της φιλίας και συναδέλφωσης, γιατί μόνο κοινά είναι τα συμφέροντα και κοινός ο αγώνας»¹⁵.

Το Κυπριακό συζητήθηκε στην ελληνική Βουλή το Φλεβάρη του 1955. Ο Παπάγος υποστήριξε ότι η ελληνική κυβέρνηση θα συνέχιζε τον αγώνα της για την αυτοδιάθεση της Κύπρου.

Οι εθνικιστικές οργανώσεις στην Κύπρο

Στα τέλη Οκτώβρη του 1954 ο Γρίβας¹⁶ έφυγε κρυφά από την Αθήνα και με καϊκι μέσω Ρόδου αποβιβάστηκε στην Κύπρο στις 10.11.1954. Με τη σύμφωνη γνώμη και του Μακάριου οργάνωσε τη μυστική ένοπλη Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ), με έντονο αντικομμουνιστικό και εθνικιστικό χαρακτήρα, που είχε στόχο την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Τα σχέδια ίδρυσης της οργάνωσης εξυφάνονταν ήδη από το 1950 με την ενεργή στήριξη μερίδας της ελληνικής αστικής τάξης. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος έδωσε τη δική του συγκατάθεση για την έναρξη του ένοπλου αγώνα μετά από την αποτυχία της προσφυγής στον ΟΗΕ. Επίσημη μέρα της ανακήρυξης του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ θεωρείται η 1.4.1955, μέρα των πρώτων εκρήξεων βομβών στη Λευκωσία και σε άλλες πόλεις.

Στις 25.4.1955, από το Ραδιοφωνικό Σταθμό «Ελευθέρη Ελλάδα» εκφωνήθηκε άρθρο του Ν. Ζαχαριάδη με τίτλο «Ενάντια στους ιμπεριαλιστές και τους εθνοπροδότες κυπροκάπηλους. Λεύτερη Κύπρος στη Λεύτερη Ελλάδα»¹⁷. Το άρθρο αποτελούσε την πρώτη επί της ουσίας τοποθέτηση του ΚΚΕ απέναντι στην ηγεσία της ΕΟΚΑ.

Το άρθρο εκτιμούσε ότι η αστική τάξη, καθώς με την «αμερικανοδουλεία» και τον «αγγλοπροσκυπισμό» της δεν μπορούσε να ξεπεράσει το σκόπελο του Κυπριακού, λόγω της ισχυρής λαϊκής αντίστασης στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο και, «μη έχοντας άλλη διέξοδο, το ρίχνει στον τυχοδιωχισμό με τα γνωστά "πασχαλιάτικα" βαρελότα, τις τρακατρούκες και τις στράκες (...) Όλα αυτά σχεδιάστηκαν και μπήκαν μπρος σε συνεννόηση και σε συμφωνία με τους άγγλους και αμερικάνους ιμπεριαλιστές»¹⁸. Επίσης τόνιζε:

«...Στην Κύπρο στήσαν στο ΑΚΕΛ διπλή παγίδα: Η να το παρασύρουν στις τυχοδιωχτικές ψευτοένοπλες περιπέτειές τους για να δώσουν στους άγγλους την ευκαιρία να το τσακίσουν και διαλύσουν, ή, προβάλλοντάς του την κατηγορία ότι "οργανώνει τρομοκρατικές ομάδες έτοιμες για δράση" (άγγλοι) και προτείνοντάς του "ένοπλη σύμπραξη" κ.λπ. (προσκυνημένοι της Αθήνας), να το αναγκάσουν να πάρει τέτοια θέση καταδίκης της τρομοκρατίας και της "ένοπλης πάλης" ώστε να το διαβάλουν και να το δυσφημίσουν στα μάτια του λαού και πρώτ' απ' όλα της κυπριακής νεολαίας, ότι είνε ενάντια στον "αποφασιστικό αγώνα" κατά των άγγλων, ότι προδίνει την υπόθεση της Κύπρου»¹⁹.

Η εκτίμηση για την ΕΟΚΑ τροποποιήθηκε λίγους μήνες αργότερα. Η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (1955), παρότι παρέμεινε στην εκτίμηση για το φιλοϊμπεριαλιστικό ρόλο της ΕΟΚΑ, πρόβαλε ως «πατριωτική επιταγή» την ανάγκη ενιαίας πάλης του ΑΚΕΛ «με τα πατριωτικά στοιχεία της ΕΟΚΑ, μ' όλες τις πατριωτικές δυνάμεις». Και αργότερα, στα χρόνια 1957 - 1959, η ΚΕ του ΚΚΕ θεωρούσε ότι το ΑΚΕΛ έπρεπε να εντάξει δυνάμεις του στον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ «και να τον καναλιζάρει στα σωστά πλαίσια». Το ΑΚΕΛ σωστά απέρριψε ως «τυχοδιωχτισμό»²¹ την τακτική που πρότεινε το ΚΚΕ.

Η ΕΟΚΑ εξέφραζε την ένοπλη μορφή αγώνα της ελληνοκυπριακής αστικής τάξης για την προώθηση του αιτήματος «ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα». Βεβαίως, η πάλη της ΕΟΚΑ δε στηριζόταν στο μαζικό ένοπλο αγώνα. Τη δύναμή της αποτελούσαν λίγες εκατοντάδες ενόπλων, σαμποτέρ και εκτελεστών. Σε κοινωνικό επίπεδο κινητοποιούσε μερικές εκατοντάδες μαθητές.

Από την τουρκοκυπριακή πλευρά, δημιουργήθηκε (σε γνώση των Βρετανών) η εθνικιστική οργάνωση Βολκάν, με βασικό πολιτικό σύνθημα «διχοτόμηση ή θάνατος». Και οι δύο οργανώσεις (η ΕΟΚΑ και η Βολκάν) επιδόθηκαν σε συνεχείς προβοκατόρικες ενέργειες (ξυλοδαρμούς, εμπρησμούς, ακόμα και δολοφονίες). Κατά τα τέλη του 1957, τη θέση της Βολκάν πήρε η Τουρκική Αντιστασιακή Οργάνωση (ΤΜΤ), με επικεφαλής τον Ραούφ Ντενκτάς, η οποία κατηύθυνε την τρομοκρατική δράση της ενάντια και σε Τουρκοκυπρίους που δεν ακολουθούσαν τα εθνικιστικά συνθήματα. Ταυτόχρονα οι Βρετανοί, για να αντιμετωπίσουν το εθνικοαπελευθερωτικό - αντιιμπεριαλιστικό κίνημα, επάνδρωναν τον ντόπιο κατασταλτικό μηχανισμό τους αποκλειστικά με Τουρκοκυπρίους, για να βαθύνουν οι αντιθέσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες. Την ίδια περίοδο, η δράση της ΕΟΚΑ επικεντρώθηκε και ενάντια στις ελληνοκυπριακές συνδικαλιστικές δυνάμεις και σε στελέχη και μέλη του ΑΚΕΛ.

Η δράση των οργανώσεων ΕΟΚΑ και Βολκάν συντέλεσε στην έξαψη του εθνικιστικού μίσους, που με τη σειρά του έθεσε ακόμα σοβαρότερα εμπόδια στην ενότητα που προωθούσε το ΑΚΕΛ. Η Μ. Βρετανία αξιοποίησε και υποδαύλιζε το εθνικιστικό μίσος, γιατί με αυτόν τον τρόπο προωθούνταν η δική της πολιτική υπαγόρευσης λύσεων, σύμφωνα με τα στρατηγικά της συμφέροντα. Εξάλλου, το τέλος της αποικιοκρατίας είχε έρθει και προσαρμοζόταν ανάλογα, διατηρώντας φυσικά στην Κύπρο τα στρατιωτικά στηρίγματα κυριαρχίας της.

Η αποτυχημένη Τριμερής Διάσκεψη και οι επιπτώσεις της

Στις 29.8.1955, η βρετανική κυβέρνηση κάλεσε στο Λονδίνο Τριμερή Διάσκεψη μεταξύ των υπουργών Εξωτερικών της Μ. Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας. Η ελληνική κυβέρνηση πήρε μέρος παρά τις αντιρρήσεις της ελληνοκυπριακής ηγεσίας²³. Η Τριμερής Διάσκεψη άνοιξε και επίσημα το δρόμο στην Τουρκία για διεκδικήσεις στην Κύπρο.

Στις 5.9.1955, Τούρκοι πράκτορες στη Θεσσαλονίκη προχώρησαν σε προβοκάτσια με την έκρηξη ωρολογιακής βόμβας στην αυλή του Γενικού Προξενείου της Τουρκίας. Με αυτόν τον τρόπο η τουρκική ηγεσία δικαιολόγησε το μελετημένο από καιρό πογκρόμ που εξαπέλυσε στις 6.9.1955 εναντίον του ελληνικού πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης, καθώς και εναντίον των Ελλήνων αξιωματικών που υπηρετούσαν στο ΝΑΤΟϊκό στρατηγείο της Σμύρνης και των οικογενειών τους.

Στις 3 Οκτώβρη η βρετανική κυβέρνηση έστειλε νέο κυβερνήτη στην Κύπρο, τον σερ Τζον Χάρτινγκ, που είχε διευθύνει την κατάπνιξη του επαναστατικού κινήματος στην Κένουα. Ένα μήνα αργότερα, με πρόφαση τη δράση της ΕΟΚΑ, αλλά κυρίως

εξαιτίας της βρετανικής ανησυχίας από τη σημαντική άνοδο των εργατικών και λαϊκών κινητοποιήσεων, ο Χάρτινγκ κήρυξε την Κύπρο σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Ακολούθησε η απαγόρευση της νόμιμης δράσης του ΑΚΕΛ (από τις 14.12.1955 έως την 1.12.1959), το κλείσιμο της εφημερίδας του «Δημοκράτης» και η απαγόρευση των μαζικών οργανώσεων των αγροτών, των γυναικών και της νεολαίας στις οποίες δρούσαν μέλη του ΑΚΕΛ, καθώς και η σύλληψη άνω των 140 στελεχών του²³. Με αυτά εξυπηρετούνταν και δύο βασικοί στόχοι των Βρετανών ιμπεριαλιστών:

- Ο πλήρης διαχωρισμός των λαϊκών μαζών στη βάση της εθνότητας και η όξυνση των μεταξύ τους αντιπαραθέσεων. Αυτός ο στόχος υψωρήθηκε με την καταστολή της δράσης του ΑΚΕΛ²⁴ (του μοναδικού κόμματος στην Κύπρο που συνένωνε στις γραμμές του εργαζόμενους από όλες τις εθνότητες) και την ταυτόχρονη ενίσχυση της τρομοκρατικής δράσης των εθνικιστικών οργανώσεων Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Αυτή η δράση δεν κατευθυνόταν μόνο ενάντια στην άλλη εθνότητα, αλλά και ενάντια στις ομοεθνείς, όμως διακριτά αυτοτελείς στη δράση εργατικές και λαϊκές δυνάμεις. Το Δεκέμβρη του 1955 οι Βρετανοί έκλεισαν την τουρκοκυπριακή εφημερίδα «Ινκιλαπίσι», που υποστήριζε την ενότητα και συνεργασία των κοινοτήτων στον αντιιμπεριαλιστικό απελευθερωτικό αγώνα. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε και τον πρόλογο μιας σειράς δολοφονικών επιθέσεων σε βάρος Τουρκοκυπρίων αγωνιστών με την ανοχή - αν όχι και προτροπή - των κατοχικών δυνάμεων²⁵.
- Η ανάληψη της ηγεσίας του απελευθερωτικού αγώνα από τον αστικό πολιτικό κόσμο που, χωρίς τη σοβαρή πίεση πλέον του λαϊκού παράγοντα, θα μπορούσε, εκτός των άλλων, να συμβιβαστεί πιο εύκολα με τα αγγλικά σχέδια.

Στις 4.10.1955 πραγματοποιήθηκε στη Λευκωσία η πρώτη συνάντηση Χάρτινγκ και Μακάριου. Στη συνάντηση ο Μακάριος υπέβαλε σχέδιο. Με αυτό για πρώτη φορά εγκατέλειπε το αίτημα της άμεσης ένωσης και υποδείκνυε ένα μεταβατικό Σύνταγμα αυτοκυβέρνησης, που μετά από την εφαρμογή του η Μ. Βρετανία θα παραχωρούσε αυτοδιάθεση στην Κύπρο²⁶.

Ακολούθησαν αλληπάλληλες συναντήσεις και επιστολές διαπραγματεύσεων μεταξύ του Χάρτινγκ και του Μακάριου μέχρι να υποβληθεί στον Μακάριο η τελική μορφή του βρετανικού σχεδίου (28.1.1956). Το σχέδιο συνοδευόταν με επιστολή και με ένα «Σχέδιο Δήλωσης», όπου η κυβέρνηση της Μ. Βρετανίας διακήρυξε ότι αναγνώριζε γενικώς τις αρχές της αυτοδιάθεσης, όμως δεν τις θεωρούσε προς το παρόν εφαρμόσιμες στην Κύπρο, εξαιτίας των εξελίξεων στην Ανατολική Μεσόγειο²⁷.

Ο Μακάριος επιδίωκε να προηγηθεί ή τουλάχιστον να εκδηλωθεί ταυτόχρονα δήλωση της ελληνικής κυβέρνησης για μη αποδοχή του σχεδίου, προκειμένου να διευρύνει τα ερείσματα μη αποδοχής του. Η κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή απέφυγε να πάρει θέση.

Στις 29.2.1956, τη μέρα της ορκωμοσίας της κυβέρνησης Καραμανλή, είχαν λήξει οι σχεδόν πεντάμηνες συνομιλίες του Προέδρου Μακάριου με τους Βρετανούς, χωρίς να καταλήξουν σε συμφωνία.

Μετά από το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων και τη συνέντευξή του στους δημοσιογράφους (6.3.1956), ο Μακάριος συνελήφθη στις 9 του μήνα και στάλθηκε εξορία στις Σεϊχέλες.

Οι Κύπριοι κήρυξαν γενική απεργία διαμαρτυρίας που κράτησε μια βδομάδα και οργάνωσαν μαζικές διαδηλώσεις. Στην Ελλάδα, τάχτηκαν στο πλευρό τους τα κόμματα της αντιπολίτευσης, οργανώσεις της νεολαίας, συνδικάτα, σύλλογοι και πολλοί κοινωνικοί και πολιτικοί παράγοντες. Η κυβέρνηση αναγκάστηκε να ανακαλέσει τον Έλληνα πρέσβη στο Λονδίνο και να καταθέσει διαμαρτυρία στον ΟΗΕ, καθώς και νέα προσφυγή για το Κυπριακό. Ωστόσο, απαγόρευσε το συλλαλητήριο διαμαρτυρίας που είχε οριστεί για τις 12.3.1956, με τη δικαιολογία ότι, σύμφωνα με πληροφορίες, «αντεθνικά στοιχεία» θα προκαλούσαν αιματοχυσία. Επιπλέον, πήρε έκτακτα κατασταλτικά μέτρα. Η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη και άλλες πόλεις στρατοκρατούνταν. Διατάχτηκε το κλείσιμο των Πανεπιστημίων Αθήνας και Θεσσαλονίκης, ενώ στο Φάληρο κατέπλευσε μοίρα αμερικανικών καταδρομικών. Παρ' όλα αυτά, οι διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν την προκαθορισμένη ημερομηνία.

Την ίδια χρονιά οι βρετανικές αρχές στην Κύπρο καταδίκασαν σε θάνατο τα μέλη της ΕΟΚΑ Μιχάλη Καραολή και Ανδρέα Δημητρίου, που τους εκτέλεσαν με απαγχονισμό (10.5.1956). Το Δημοτικό Συμβούλιο Πάτρας αποφάσισε να μετονομάσει την οδό Μαιζώνος σε οδό Καραολή - Δημητρίου. Στην απόφαση αντέδρασε ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο οποίος δήλωσε ότι «εθεώρει την σκέψιν της μετονομασίας της οδού λίαν ατυχή και μη ανταποκρινόμενη προς τον σεβασμόν ο οποίος οφείλεται εις την μνήμην του γάλλου στρατηγού Μαιζώνος»²⁸.

Σε διαδήλωση στην Αθήνα (9 Μάη) σκοτώθηκαν από την Αστυνομία τρεις διαδηλωτές. Από τις συμπλοκές υπήρξε και ένας νεκρός αστυνομικός.

Στις 16 Αυγούστου η ΕΟΚΑ ανακοίνωσε ξαφνικά ότι σταματούσε την ένοπλη δράση της στην Κύπρο.

Στις 21 Σεπτεμβρίου ο Βρετανός στρατιωτικός διοικητής της Κύπρου, Τζον Χάρτινγκ, διέταξε την εκτέλεση με απαγχονισμό άλλων τριών Κυπρίων, των Σ. Μαυρομάτη, Μ. Κουτσόφτα και Α. Παναγίδη. Στην Κύπρο κηρύχτηκε απεργία. Στην Ελλάδα, βουλευτές της ΕΔΑ ζήτησαν τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων με τη Μ. Βρετανία.

Την ίδια περίοδο στην Κύπρο η εθνικιστική τουρκοκυπριακή ηγεσία, με προτροπή της τουρκικής κυβέρνησης, έθεσε επίσημα πλέον την αξίωση της αναγνώρισης της πολιτικής ισότητας των δύο κοινοτήτων, ανεξάρτητα από το μέγεθος της καθεμιάς, και υποστήριξε ότι στο βαθμό που οι Βρετανοί εγκατέλειπαν την επικυριαρχία τους στο νησί, είχαν και οι δύο κοινότητες εξίσου το δικαίωμα χωριστής αυτοδιάθεσης. Αυτό αποτέλεσε και την πρώτη δημόσια έκφραση ενός πρώτου σχεδίου διχοτόμησης της Κύπρου.

Μερικούς μήνες αργότερα, ο Βρετανός υπουργός Αποικιών ανακοίνωσε την απελευθέρωση του Μακάριου από τις Σεϊχέλες (28.3.1957).

Σημειώσεις:

1. Το Κυπριακό Ζήτημα έχει τις ρίζες του στο λεγόμενο Ανατολικό Ζήτημα. Αφετηρία του ήταν οι άμεσες στρατιωτικές και διπλωματικές επεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων στην απώλεια των κτήσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Η Κύπρος, κατοικημένη στο μεγαλύτερο μέρος της από ελληνόγλωσσο ορθόδοξο πληθυσμό, παραχωρήθηκε στην Αγγλία το 1878 με μυστικές διαπραγματεύσεις. Η συμφωνία ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Αγγλία παραχωρούσε τη χρήση της Κύπρου στην Αγγλία για την εγκατάσταση βάσεων σε αυτήν, έναντι ενός ετήσιου χρηματικού

ποσού και ορισμένων θρησκευτικών προνομίων για το μουσουλμανικό (μειονοτικό) πληθυσμό της Κύπρου. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία διατηρούσε τυπική κυριότητα της Κύπρου, ενώ η Αγγλία ήταν υποχρεωμένη να επιστρέψει την Κύπρο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία αν η Ρωσία επέστρεφε τα εδάφη της Αρμενίας, τα οποία είχε κατακτήσει κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο. Σε αυτήν την περίπτωση έπαιε να ισχύει ο λόγος της συμφωνίας, που ήταν η στρατιωτική στήριξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τη Μ. Βρετανία απέναντι στις επεκτατικές βλέψεις της Ρωσίας σε βάρος των ασιατικών κτήσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τον Ιούλη του 1878 οι Βρετανοί αποβιβάστηκαν στην Κύπρο και ανακήρυξαν την κατοχή της από το βρετανικό Στέμμα.

Την Κύπρο διοικούσε Άγγλος αρμοστής, στον οποίο εξαρχής διατυπώθηκε από τις εκκλησιαστικές αρχές των Ελληνοκυπρίων η θέληση να ενωθούν με το ελληνικό κράτος, αίτημα στο οποίο δεν ανταποκρίθηκε η Αγγλία, τυπικά γιατί δεν είχε την ψιλή κυριότητα, ουσιαστικά γιατί την ενδιέφεραν πρωταρχικά οι βάσεις της στην Κύπρο. Η Κύπρος είχε ιδιαίτερη στρατηγική σημασία λόγω της θέσης που έχει ανάμεσα σε τρεις ηπείρους, αλλά και του ορυκτού πλούτου της.

Στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου η Μ. Βρετανία είχε προτείνει στο ελληνικό κράτος την είσοδό του στον πόλεμο με «αντάλλαγμα» την παραχώρηση της Κύπρου. Η πρόταση δεν έγινε αποδεκτή από το βασιλιά και την κυβέρνηση της Αθήνας.

Η Κύπρος προσαρτήθηκε πλήρως ως αποικία της Μ. Βρετανίας μετά από το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου και αναγνωρίστηκε ως τέτοια από την Τουρκία με τη Συνθήκη της Λοζάνης (24.7.1923).

2. Γιώργης Δ. Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμ. Ζ' 1950 - 1968, σελ. 154, εκδ. Α. Λιβάνης & Σία ΕΕ «Νέα Σύνορα», Αθήνα, 1978.

Είναι εξίσου χαρακτηριστική η τοποθέτηση του Ν. Πλαστήρα, κατά το επόμενο έτος 1951, όταν ήταν πάλι πρωθυπουργός της Ελλάδας και συναντήθηκε για πρώτη φορά με τον Μακάριο Γ', όταν ο δεύτερος ήταν ακόμα αρχιεπίσκοπος: «Αν ήρχεσο εις την πτωχικήν μου καλύβη και μου εξήτεις να πάω να πολεμήσω διά την Κύπρον, θα το έκανα ευχαρίστως, διότι είμαι στρατιώτης. Αλλά έρχεσαι εις το Γραφείον του Πρωθυπουργού της Ελλάδος και μου ζητάς να κάψω την Ελλάδα, χωρίς να μπορώ να ωφελήσω την Κύπρο. Κάθισε λοιπόν ήσυχα» (Βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ - Τσοίτσας, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών - Κυπριακό 1950-1963* -, τόμ. Α', σελ. 22, έκδ. «Βιβλιοπωλείον της Εστίας», Αθήνα, 1982).

Οι δηλώσεις αυτές δείχνουν και μια διαχρονική συνέπεια των αστικών πολιτικών δυνάμεων της Ελλάδας ως προς το Κυπριακό, καθώς ήδη ο «εθνάρχης» τους Ελ. Βενιζέλος, καταδικάζοντας την εξέγερση στην Κύπρο τον Οκτώβρη του 1931 (Οκτωβριανά) και τη συμπάρταση που εκφράστηκε σε αυτήν στην Ελλάδα, δήλωσε: «Η διατήρησις στενότερα φιλικών σχέσεων προς την Μεγάλην Βρετανίαν απετέλεσε πάγια πολιτική της Ελλάδος από της δημιουργίας του ελληνικού κράτους. Οσοι νομίζουν ότι συμφέρει να διαταραχθούν αι σχέσεις αύται, διότι τοιουτοτρόπως ημπορεί να εξαναγκασθή η Αγγλία να μας παραχωρήση την Κύπρον, είναι προφανώς άνωθροποι ακατάληκτοι» (Βλ. Ε - Ιστορικά, 16.2.2008, «Κύπρος. Η Οδύσσεια της ανεξαρτησίας», Π. Παπαπολύβιος, «Η νικηφόρα πορεία... προς την ήττα», σελ. 47).

3. Ευάγγελος Αβέρωφ - Τσοίτσας, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών (Κυπριακό 1950-1963)*, τόμ. Α', σελ. 31, έκδ. «Βιβλιοπωλείον της Εστίας», Αθήνα, 1982.

4. Γ. Ζωΐδη - Τ. Αδάμου, *Η πάλη της Κύπρου για τη λεφτεριά*, σελ. 110-111, «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις», 1960.

5. Στις 15.8.1926 ιδρύθηκε το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (ΚΚΚ). Πριν την ίδρυσή του, στην Κύπρο δρούσαν κομμουνιστές που είχαν επικεφαλής το γιατρό Νικόλα Οθ. Γιαβόπουλο, Έλληνα υπήκοο και μέλος του ΚΚΕ. Τον Γιαβόπουλο διαδέχτηκε ο Κώστας Σκελέας, ενώ λίγο αργότερα ο επίσημα καθιερωθείς ως αρχηγός του ΚΚΚ Χαράλαμπος Βατυλιώτης ή Βάτης προκήρυξε το Ιδρυτικό Συνέδριο του Κόμματος που έγινε στη Λεμεσό. Γενικός Γραμματέας εκλέχτηκε ο Κώστας Σκελέας. Το ΚΚΚ ήταν τμήμα της ΚΔ και καθοδηγούνταν από το ΚΚΕ. Στο καθοδηγητικό όργανο του Κόμματος συμμετείχαν οι Τεύκρος Ανθίας, Κώστας Κώνωνας, Χρίστος Χριστοδουλίδης, Κατίνα Ι. Νικολάου, Μάρκος Μαρκουλής, Χρίστος Σαββίδης κ.ά. Στις 14.4.1941 πραγματοποιήθηκε στη Σκαρίνου το Ιδρυτικό Συνέδριο του Ανορθωτικού Κόμματος του Εργαζόμενου Λαού - ΑΚΕΛ. (Φιφής Ιωάννου, *Ετσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις ΑΚΕΛ - ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου*, σελ. 14,15, 35, εκδ. «Φιλίστωρ» - «Πάραλος», Αθήνα, 2005). Το ΑΚΕΛ δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία του παράνομου ΚΚΚ, «μαζί με προοδευτικά στοιχεία της αστικής τάξης», «προκειμένου να αξιοποιηθούν οι νόμιμες δυνατότητες». «(...) Για τρία χρόνια, το ΚΚΚ στην παρανομία και το ΑΚΕΛ στη νομιμότητα δρουν παράλληλα. Το 1944 αποφασίζεται ότι δε συντρέχει λόγος ύπαρξης δύο κομμάτων των εργαζομένων και το ΚΚΚ συγχωνεύεται στο ΑΚΕΛ» (Ιστοσελίδα ΑΚΕΛ, http://www.akel.org.cy/nqcontent.cfm?a_id=5273&tt=graphic&lang=11).

6. Το Δεκέμβρη του 1949 δημοσιεύτηκε στον αθηναϊκό Τύπο δήλωση του Βρετανού υπουργού Στρατιωτικών Σίνγουελ ότι «...δεν υπάρχει στην Κύπρο καμιά εκδήλωση για την ένωσή της με την Ελλάδα». Γ. Ζωΐδης - Τ. Αδάμος, *Η πάλη της Κύπρου για τη λεφτεριά*, σελ. 110, «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις», 1960.

7. Υπέρ της ένωσης υπέγραψαν και πολλοί Αρμένιοι και Μαρωνίτες, αλλά και κάποιοι από τους Τουρκοκυπρίους.

8. Μέτωπο που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του ΑΚΕΛ, την 1.12.1947.

9. Γ. Ζωΐδη - Τ. Αδάμου, *Η πάλη της Κύπρου για τη λεφτεριά*, σελ. 112, «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις», 1960.

10. Ανδρέας Φάντης, *Κυπριακό 1950-1960. Ο ενταφιασμός (ενός «γλυκύτατου» ονείρου) της Ενωσης*, σελ. 50, Λευκωσία, 1995.

11. Αρχείο ΚΚΕ, Εγγραφο 61957: Ρ/Σ «ΕΕ» 1950.06.27, ΑΔ 1837: Σχόλιο Ν. Ζαχαριάδη με τίτλο «Οι Έλληνες πατριώτες και η Ένωση με την Κύπρο».

12. Γιάννης Ιωαννίδης - Πέτρος Ρούσος - Κώστας Κολλιγιάννης, *Νέος Κόσμος*, τεύχ. 11, σελ. 23-41, Νοέμβρης

1951.

13. Το 1948 το ΑΚΕΛ συμμετείχε μαζί με την Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας στη σύσκεψη, τη λεγόμενη Διασκεπτική, που διοργάνωσαν οι Βρετανοί αποικιοκράτες, με θέμα την παροχή μιας τύποις αυτοκυβέρνησης στην Κύπρο. Παρότι το ΑΚΕΛ δε συμφώνησε με τις βρετανικές προτάσεις, λόγω της συμμετοχής του δέχτηκε συκοφαντική επίθεση («εθνοπροδότες» κ.λπ.) από όλες τις αστικές ελληνοκυπριακές πολιτικές δυνάμεις. Η ηγεσία του ΚΚΕ άσκησε αυστηρή κριτική για εγκατάλειψη της θέσης περί «ενώσεως». Αυτήν την κριτική αποδέχτηκε το ΑΚΕΛ και επίσημα στο 6ο Συνέδριό του (27-28.8.1949) και λίγο νωρίτερα με Απόφαση Ολομέλειας της ΚΕ του, που δημοσιεύτηκε στις 8.3.1949.

14. Σπύρος Λιναρδάτος, Από τον εμφύλιο στη χούντα, τόμ. Β' 1952-1955, σελ. 254, εκδ. «Παπαζήση».

15. Ανδρέας Φάντης, Κυπριακό 1950-1960. Ο ενταφιασμός (ενός «γλυκύτατου» ονείρου) της Ενωσης, σελ. 129-130, Λευκωσία, 1995.

16. Ο Γεώργιος Γρίβας έδρασε στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής ως αρχηγός της αντικομμουνιστικής οργάνωσης Χ, που συνεργαζόταν με τους κατακτητές ενάντια στην ΕΑΜική Αντίσταση. Η Χ τάχτηκε ενεργά στο πλευρό των ιμπεριαλιστών στις μάχες του Δεκέμβρη του 1944 και στη διάρκεια του ταξικού ένοπλου αγώνα 1946-1949. Μάλιστα, στα τέλη του 1948 δυνάμεις της Χ κατέφτασαν και στην Κύπρο, με σκοπό την αιματηρή τρομοκρατία και καταστολή του μεγάλου απεργιακού κύματος που τότε είχε ξεσπάσει στο νησί με την καθοδήγηση των κομμουνιστών.

17. Το άρθρο δημοσιεύτηκε και στο «Νέο Κόσμο», τεύχ. 5, σελ. 12-16, Μάης 1955.

18. Το αν και τι είδους συνεννόηση υπήρξε δεν μπορεί ακόμα να επιβεβαιωθεί ή να αποκλειστεί, καθώς ένα μεγάλο τμήμα των σχετικών ελληνικών και βρετανικών αρχείων θεωρείται ακόμα «μη προσβάσιμο» ή και «χαμένο». Αυτό που σίγουρα επιβεβαιώνεται από πρόσφατες μελέτες, είναι ότι οι βρετανικές αρχές είχαν δικούς τους ανθρώπους στα ανώτερα κλιμάκια της ΕΟΚΑ και παρακολουθούσαν «εκ του σύννεγγυς» όλη τη δράση της, καθώς και το ότι για περίπου ένα εξάμηνο η ΕΟΚΑ δρούσε σχεδόν ανενόχλητα. Βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, «Οι Αγγλοι κλείνουν τα μάτια στον Γρίβα», Ε - Ιστορικά, σελ. 79-84, 16.2.2008.

19. Τότε η ηγεσία της ΕΟΚΑ επινόησε την προβοκατόρικη κατηγορία της «προδοσίας» και της «συνεργασίας» του ΑΚΕΛ με το βρετανικό ιμπεριαλισμό, ώστε να την προβάλλει ως άλλοθι για τις εκ μέρους της στυγνές δολοφονίες μελών του ΑΚΕΛ. Οι δολοφονημένοι και τραυματίες ΑΚΕΛίτες ξεπέρασαν τους 100, σύμφωνα με δημοσιευμένα στοιχεία του ΑΚΕΛ (Βλ. Λεύκωμα φωτογραφικών ντοκουμέντων και ειδικών ιστορικών εγγράφων του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ, σελ. 164, έκδ. ΚΕ του ΑΚΕΛ).

20. Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα, τόμ. 7, σελ. 439, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1995.

21. Αρχείο ΚΚΕ, Εγγραφο 58891, Εκθεση για τις απόψεις του ΑΚΕΛ και του Ζιαρτίδη πάνω στο Κυπριακό πρόβλημα (10.1957). Εγγραφο 35457, Συζήτηση του ΚΚΕ με Ζιαρτίδη (ΑΚΕΛ) και απόψεις του γύρω από τα θέματα που αφορούν την Κύπρο (28.10.1957) και Εγγραφο 35439, Σημείωμα της ΚΕ του ΚΚΕ για τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα της Κύπρου και την πολιτική του ΑΚΕΛ (24.1.1959).

22. Ν. Κρανιδιώτης, Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου - Χάρτινγκ 1955-1956, σελ. 16, εκδ. «Ολκός», Αθήνα, 1987.

23. Λεύκωμα φωτογραφικών και ειδικών ιστορικών εγγράφων του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ, σελ. 24, έκδ. ΚΕ του ΑΚΕΛ για τα 50χρονα του ΑΚΕΛ.

24. Το διάστημα 1955-1959 δολοφονήθηκαν πάνω από 20 μέλη του ΑΚΕΛ και του λαϊκού κινήματος (Βλ. ό.π.)

25. Βλ. Λεύκωμα φωτογραφικών και ειδικών ιστορικών εγγράφων του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ, σελ. 25, έκδ. ΚΕ του ΑΚΕΛ για τα 50χρονα του ΑΚΕΛ.

26. Ν. Κρανιδιώτης, Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου - Χάρτινγκ 1955-1956, σελ. 17, εκδ. «Ολκός», Αθήνα, 1987.

27. Ο.π., σελ. 63-64.

28. Ημέρα Πατρών, 17.5.1956.